

можуть бути виражені також прислівником: *І власної неволі / спізнати тут, на рідній чужині; Вдалині, позаду Петра, замаячів вогник автомобіля; Праворуч, недалеко від пристані, чорніють недокінчені двоповерхові будинки з вікнами без рам; Там, за безкраєм, там, за горою – ти на синім морозі горши;* сполученням іменника з прийменником: *В Соснівці, глухому подільському селі, він народився.* Конкретизувальні компоненти обставин часу, місця використані як для конкретного, логічного опису подій, щоб зосередити увагу читача, так і для створення поетичних образів: *рідна чужина* (оксиморон), *середина жовтня – пора надвечір'їв твоїх, твоїх недовір і невір* (синтаксичний конкретизатор вжито для метафоричного зображення).

Отже, синтаксичні конкретизатори в ідіостилі Василя Стуса використані не тільки з власне функцією конкретизування, а й мають експресивний потенціал, виконують характеристичну та оцінну функції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Данильчук В. Д. Поетичний синтаксис Василя Стуса в аспекті художньої комунікації. Київ, 2006. 19 с.
2. Загнітко А. Синтаксичний макросвіт Василя Стуса. URL: <http://1576.ua/books/6943>
3. Оліфіренко Л. Естетика будови речень у віршовому мовленні Василя Стуса. URL: <http://litmisto.org.ua/?p=19739>
4. Фомина Н. С. Синтаксические конкретизаторы как стилеобразующее средство в прозе Н. С. Лескова : дис. канд. филол. наук. Петрозаводск, 2009. 219 с.

Борецький В. В.

(м. Вінниця)

СЛОВОТВІРНА МОДИФІКАЦІЯ ДІЄСЛІВНОЇ СЕМАНТИКИ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПОЕТИЧНОГО ІДІОСТИЛЮ ВАСИЛЯ СТУСА

У сучасній філологічній науці актуальним стало розглядати природу поетичного ідіостилю в рамках порубіжних літературознавчо-мовознавчих та мистецтвознавчих категорій авторської модальності, як-от: мовна картина світу, образна система, лексико-семантичні поля, суцільна метафоризація й конотація, які «розлиті» текстом. Тобто категорій, які охоплюють

макроструктуру тексту і кваліфікують його цілісність, аксіосемантику, творчий модус тощо.

Натомість рівень власне мовних одиниць, їхні авторські семантичні метаморфози, які виступають базисною пресупозицією такого цілісного бачення й естетичної ваги вірша як артефакту, часто залишаються поза увагою. Менталінгвістичний рамковий підхід до поетичної тропеїстики дає загальне уявлення про імпресивний ефект твору, його екзистенційну інтенцію, творчу лабораторію і світогляд автора, але не пояснює мікроструктуру образності на рівні мінімальних релевантних одиниць – сем та оказіональних семантем, зокрема й зумовлених авторською модифікацією сильновалентних одиниць, у першу чергу, – дієслів. Останні з метою художнього увиразнення часто стають об'єктом авторського семантичного або словотвірного перетворення, що зумовлює зсув значення, генералізацію латентних і послаблення диференційних сем, атипову валентність та інші семантико-синтаксичні явища, що виступають квалітативним параметром авторського ідіостилю.

Предметом нашого дослідження виступає семантична й частково синтаксична природа словотвірних модифікацій дієслівної семантики як елементу поетичного ідіостилю Василя Стуса на матеріалі поетичної збірки «Дорога болю». Стилістика поезії цього автора досліджувалася Д. Стусом, М. Коцюбинською, Л. Нартовою, Ю. Бедриком, а оказіональні дієслова у художньому тексті різних авторів також ставали об'єктом наукової уваги (І. Бабій, Г. Вокальчук, Н. Апраксімова), проте роль афіксальних перетворень дієслова як стилістичного мікроелементу поезії Василя Стуса ще не вивчалася.

Матеріалом дослідження послуговували 150 релевантних одиниць в мінімальних контекстах та у завершених реченнях, відібраних суцільно зі збірки Василя Стуса «Дорога болю» [3], яка містить вибрані поезії з усіх поетичних збірок автора.

Пропедевтичний аналіз фактичного матеріалу нашою наукою на думку, що словотвірна модифікація дієслівної семантики у поетичному дискурсі має розглядатися в рамках категорії аспектуальності, а саме – семантико-граматичних розрядів – родів дієслівної дії. Роди дієслівної дії як семантико-граматичну категорію вивчали вітчизняні (І. Вихованець, К. Городенська, А. Загнітко, М. Плющ) та зарубіжні (Ю. Маслов, С. Моїсеєва, О. Падучева) мовознавці. І. Хо'мяк першим спостеріг визначальну роль дієслова у поетичному ідіостилі Василя Стуса, зазначивши: «На морфологічному рівні простежується почергове акцентування: іменні частини мови – дієслова – іменні частини мови. Таке використання елементів мовної системи створює

відповідну ритмомелодику вірша, передає настроєву та сюжетну градацію від статичності до динамічного розгортання подій: очікування чогось незвіданого – вибір шляху: втекти чи вистояти – емоційне нагнітання» [4, с. 96]

Аспектуально релевантна модифікація дієслівної лексики вивчається в рамках класифікації й кваліфікації предикатів, словотвірного значення, семантичної таксономії дієслівної лексики й укладається в семантико-граматичну категорію родів дієслівної дії, яка виокремлюється в межах макрокатегорії аспектуальності (репрезентується бінарними протиставленнями дієслів за цілісністю – не цілісністю, граничністю – не граничністю дії, її відношенням до внутрішньої межі). С. Сорокін зазначає: «Під категорією родів дії розуміється тип модифікації дієслівної дії, виражений певними словотвірними засобами, а саме: префіксами, інфіксами, постфіксами, циркумфіксами. Навіть при простому візуальному аналізі виявляється зв'язок категорії родів дії з категорією дієслівного виду, хоч єдності в поглядах на таке взаємовідношення в лінгвістичній науці немає» [2, с. 80].

Для аналізу семантичної модифікації дієслів як конститuentів поетичного синтаксису та тропіки творів Василя Стуса найбільш релевантний підхід, запропонований О. Петрухіною, яка пропонує розглядати такі дієслова в рамках концептів, аналізуючи як внутрішньолексемну семантику, так і синтагматику, спричинену видозміною роду дієслівної дії [1, с. 40–41].

Попередня стратифікація okazіональних словотвірно-модифікованих дієслів, вибраних зі збірки Василя Стуса «Дорога болю», дозволяє розподілити їх на префіксально-модифіковані (найбільша частина), суфіксально- / постфіксально-модифіковані, коренево-модифіковані та аграматичні форми, при чому афіксальна модифікація спричиняє не тільки авторську okazіональну семантику, а й синтагматику, оскільки характеризується нетиповим лівобічним об'єктним поширенням.

Перед тим, як розглянути детальніше винесений у заголовок статті предмет дослідження, зазначимо, що у поетичній творчості Василя Стуса дієслова та іменники відіграють центральну виражальну роль, тоді як їхні статичні атрибути, як правило, конотативно послаблені. Прикметники і прислівники, типово насажені у поетичних текстах інших авторів, у Василя Стуса виконують швидше фонову нетропеїчну функцію й зустрічаються рідше: *Скучив за степом, скучив за лугом, скучив за ставом, скучив за гаєм, скучив за сином, скучив за другом, скучив за матір'ю, за рідним краєм!* Натомість семантико-синтаксична іменниково-дієслівна основа постійно комунікативно генералізується, стверджуючи сюрреалістичний чин творчості поета: предмети і явища перебувають у своїй «самості», існують і перетворюються, а ліричний герой споглядає їх в екзистенційній напрузі.

Тобто стусівський семантичний модус можна визначити так: денотативна картина світу предметів та їх ознак – застигла, фонові (нам світ не належить, бовваном стоїть), а людська або уособлена, об'єктивована у внутрішній напрузі, виражається в атипово афіксованих дієсловах: *Земля ж, неначе мати, всі очі **видивить** за ним услід.*

Найуживанішою префіксальною метаморфозою виступає послідовне надання переваги фонетичним варіантам (аломорфам) неприкритих префіксів *о-*, *од-* перед прикритими *від-*, *за-*: *Не **одлюби** свою тривогу ранню або **Іти і йти** до паморочі. Доки / **дес**ь не впадеши, простерши уперед / **отерплі** руки...* Така заміна найчастіше виступає засобом поетизації у плані делімітативізації, незавершеності набуття динамічної ознаки за допомогою префіксальної семантики – заміни префікса *об-* на *о-*: *Примеркові сутінки **опали**, / сонну землю й душу **оплели**; Неосяжна **осонцена** днина.* Використання аломорфів часто є самоціллю для оновлення семантики вихідного дієслова, що спостерігається у синтагмах: *яри **обранені**; **відтеплювались** кручі, **усевитончуваний** зойк* або пронизує значні фрагменти поетичного дискурсу: *Вечір, крила **розкриливши**, / впав на горлицю із неба* або: *Аж перемерзла **луниться** глибінь...*

Транспозиція зворотності–незворотності виражає відносність або вторинну важливість об'єктів процесу. Порівняємо: ***Розвидніло** на білому папері* (втрата зворотної постфіксально маркованої семантики) або навпаки – її набуття: ***Відлюбилося. / Відвірилося. / Відпраглося.***

Словотвірна модифікація дієслівної семантики часто є допоміжним компонентом синонімічних відношень: а) нанизування відмінних дієслів з однаковими префіксами: *А щоб звикнути – остудити, / **закропити** у крик, у кров / **запиріщить** вишневим віттям / віком викрадену любов;* б) нанизування синонімічних дієслів з однаковою аспектуальністю: *Прозаїки, поети, патріоти! / Давно **опазурились** солов'ї, / **Одзьобились** на нашій Україні;* в) різноаспектуальна семантика однокореневих дієслів, що виступає регулятором інтенсивності дії, стану: *Понад дахами, понад **затихлими** / понад **притихлим** Києвом...;* г) нанизування однокореневих дієслів з відмінною аспектуальністю, маркованою давніми кореневими чергуваннями голосних: *Як тишу **притулить** до віч і ждати, ждати, ждати й **кланятись** / **Клонитись** ранкові, що йде* або *Дерева в маячні, шалене **миготіння** / дощу об шиби, об ключини губ / і ув сліпе од мороку **мигтіння** / загуб і злетів, злетів і загуб.*

Своєрідна «гра» аспектуальними значеннями часто стає окремою семантико-стилістичною фігурою, що можна довести фактом нанизування атропеїчних дієслів (ужиті в первинному значенні): *Не **відповідаєш**?*

Мовчиш? Заціпило? / Не можеш вибачити? Клянеш? / Не можеш вивіритися розлуці? / Серцю довіритися? / Мовчиш...

У стилістичному ідіолекті Василя Стуса, поруч із виявами граничності, виповненості, реалізовується контрарна антонімічна дієслівна семантика незавершеності дії, нелімітативності (неможливості завершення) з адвербіальними відтінками «навколо», «близько», які уводяться вищезгадуваними атиповими для узуальних відповідників префіксами *об-*, *о-*, *при-*, або надуживанням останніх, що дозволяє в рамках авторського дієслівного узусу виокремити авторську семантику проксимальності (близькості, наближення до межі): *Мій Господи, **опорятуй** на мить...; Сто чорних тіней **довжаться**. Ростуть*. Аналогічно функціонує лімітативна семантика в дієсловах процесу, репрезентована послідовним надуживанням префікса *ви-* замість синонімічних *на-*, *до-*, *по-*: *Поки ж тебе немає, / ти **виповнюєшся** на мене самого; / На цілий аркуш **видовжився** день; З-над вечір'я **визирає** ніч. / **Виповнився, визрів** ярий обрій*. Або ж уводиться оказіональною префіксацією: *Доживу віка, **докаліцію***. / *Допоки жили не зірву / чи не зламаю ший...* Делімітативність і проксимальність також уводиться заміною префікса *по-*, *до-* префіксом *на-* у дієсловах та віддієслівних іменних частинах мови: ***насторчене** од **начування** вуха, що як не ошукає, то спасе; А **начування**, окрики, погрози за мною **назирають** звіддала; Вже цілий місяць **обживаю хату, що, мабуть, і навикнути** пора*.

Продуктивність авторського афіксального модифікування дієслів спричиняє зміну абсолютивної семантики на релятивну і навпаки; розширює або анулює об'єктну валентність, наприклад, зумовлює появу правобічної сильної валентності в дієслів абсолютивної семантики: ***Минає** час моїх дитячих вір / І я себе з тим часом **проминаю**; Ніч **протовпиться**, як п'яниця; І небо геть до чортиків **прочорнене***.

Набагато рідше подибуємо суфіксальну модифікацію. Серед останньої – продуктивне послуговування суфіксом *-і-* (дієслова набуття певного стану, що передають тяглість або набуття ознаки): ***високе** небо Аустерліца / **чорніє, голубіє, синіє, зеленіє***. Такі одиниці часто стають вихідними твірними для іменних частин мови в рамках генітивних метафор або епітетів, що зберігають семантику такої аспектуальності: ***жебоніння** трав; **шемотіння** снігопаду*.

Спорадично оказіональна афіксація призводить у поетичному дискурсі Василя Стуса до утворення авторських дієслівних аграматизмів та їхніх іменних похідних, що часом утруднює кваліфікування їхньої частиномовної приналежності й виступає засобом авторського оновлення процесуальної семантики: *Снопелілі **круки**, / **розлітані** круг ватрища пожертв; **Просвітле** небо аж кипить, / **просвітле** – аж кипить; **Пробудь** же завжди молодим, /*

пробудь же молодим; ці грона болю, що падутъ в глибінъ, / безсмертною бідю окошились. Проміжний морфологічний статус одиниць типу *просвітле, розлітані, ненатлий* діагностується у протиставлені авторських прикметників як аломорфних варіантів дієприкметників. Порівняємо: *ненатлий – ненатлений; прогрішний – прогрішений: Чоло прогрішне; я очужілий, самозамкнений.*

Отже, основними авторськими словотвірними домінантами уживання дієслів у поезії Василя Стуса виступають а) заміна префіксів з лімітативною семантикою на префікси *на-, о-, при-* з делімітативною (наближення до дії або до її завершення); б) уведення оказіональної лімітативної семантики за допомогою префіксів; в) елімінація формотвірних афіксів, репрезентована аграматизмами, які послаблюють дієслівну семантику; г) використання іменникових основ як твірних для оказіональної дієслівної деривації тощо. Як домінанту авторського дієслівного уживання можна виокремити семантику проксимальності (її дієслівні репрезентанти) як засіб екзистенційного уникнення довершеності процесів, станів і дій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Петрухина Е. В. Аспектуальные категории глагола в русском языке в сопоставлении с чешским, словацким, польским и болгарским языками. М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2012. 256 с.
2. Сорокін С. В. Категорії родів дії в українській мові та способи її відтворення турецькою мовою : зіставно-типологічне дослідження. Мовознавство. 2009. № 2. С. 79–91.
3. Стус В. Дорога болю : Поезії. Київ : Радянський письменник, 1990. 256 с.
4. Хом'як І. М. Стилістична палітра поезії Василя Стуса. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер.: Філологічна. 2011. Вип. 21. С. 91–101.

Бортун К. О.
(м. Вінниця)

ЛЕКСЕМИ З МОДАЛЬНИМ ЗНАЧЕННЯМ ІМПЕРАТИВНОСТІ В ІДІОСТИЛІ ВАСИЛЯ СТУСА

Завершена і гармонійна характеристика індивідуальної творчої манери літератора неможлива без детального опису його мовного ідіостилю. Художню палітру поетичної творчості В. Стуса з погляду лінгвістики досліджували Л. Петрова, Г. Губарева, М. Мельник та ін. Більшість